

Jun. 9291

1937

BIBLIOTECA
ARHIVELOR STATULUI

CONTRIBUȚIE LA CUNOAȘTEREA
ARHIVELOR MOLDOVENEȘTI

PÂNĂ LA REGULAMENTUL ORGANIC (1832)

DE

GHEORGHE UNGUREANU

SUBDIRECTORUL ARHIVELOR STATULUI DIN IAȘI

BUCUREȘTI

—
TIPOGRAFIA CURȚII REGALE **F. GÖBL FII S. A.**

No. 19, STRADA REGALĂ, No. 19

1937

<https://biblioteca-digitala.ro/> / <http://arhivelenationale.ro>

Extras din Revista Arhivelor, III, 1 (1936–1937), p. 63–78.

CONTRIBUȚIE LA CUNOAȘTEREA ARHIVELOR MOLDOVENEȘTI PÂNĂ LA REGULAMENTUL ORGANIC (1832)

Știri precise despre existența unor arhive publice organizate până în sec. XIX nu avem. Documentele găsite până astăzi nu ne vorbesc de ele. Totuși unele ne oferă date pe baza cărora putem afirma, că încă dedemult se obișnuia să se păstreze pe lângă instanțele de judecată, administrative sau bisericicești unele condici, în cari se treceau actele liberate particularilor sau însemnări de afacerile zilnice.

Vremurile tulburi prin care s'a strecurat Moldova și nenorocirile care s'au abătut asupra ei, au contribuit cu mult la distrugerea acelor începuturi de arhive, cari se găseau pe vremuri. Focul întâmplat în Iași la anul 1827 a distrus unele arhive în întregime, iar din altele abia s'au putut salva câteva condici. Acelea salvate au fost depuse la Arhivele Statului, instituție înființată în 1832. Și după această dată arhivele au suferit o mare pierdere din cauza focului din anul 1880, când a ars palatul administrativ, în care erau instalate și Arhivele Statului. Pentru a exemplifica această pierdere este destul a pomeni, că actele cari au fost salvate dela incendiu s'au pierdut; atunci un comisar găsind în piața palatului șapte pergamente, le-a depus la Arhivele Statului, cari după foc se mutaseră în altă clădire.

* * *

O însemnare contemporană pe un document dela Iancu Vodă Sasul din anul 7089 (1581) Februarie 20 ¹⁾: «*s'au scris la*

1) Academia Română pecete Nr. 272; data mi-a fost comunicată de către d-l profesor M. Costăchescu, pentru care îi aduc și aici mulțumirile mele.

condică», ne face să bănuim că ar fi existat la divan o condică, în care erau trecute documentele eliberate la persoane particulare.

În procesele penale, întrucât vinovaților nu li se dădea nici un document, sentințele erau trecute în niște condici, care erau păstrate la divan și care serveau pentru a putea dovedi pe recidiviști, cărora li se aplica o pedeapsă mai grea.

Patriarhul Macarie în voiajul său prin Moldova constată, că Vasile Lupu a pedepsit cu moartea 14.000 de hoți și această constatare o face «*d'après les registres*» 1).

Dacă documentele, cercetate până astăzi, nu ne oferă date bogate asupra existenței unor arhive pe lângă instanțele de judecată, în schimb ne arată că târgurile încă din vechime aveau catastișe, în care se treceau zilnic afacerile venite spre rezolvare înaintea aceloră, cari erau înșărcinați cu administrarea lor.

Un document din anul 7128 (1626) Mart 15²⁾, ne arată că înaintea șoltuzului dela Iași cu 12 pargari a venit Nicoriță, vel vornic de țara de sus, și a cumpărat o casă în Iași pe ulița ungurească și că șoltuzul a «*înscris* — acea vindere-cumpărare — *în catastihul orașului Iași, după obiceiul din zilele de demult*».

După ce s'a făcut vânzarea și s'a însemnat în catastih, s'a eliberat părților un act: «după aceia am făcut și cartea noastră ca să-i fie de credință și am pus și pecetea orașului».

În anul 1715 în timpul lui Nicolae Mavrocordat fiind o judecată între starostii de jidovi din Iași și mănăstirea Aron Vodă pentru o uliță ce despărțea școala evreiască de un loc al mănăstirii, starostii de jidovi arată «cum zapisul de cumpărătura locului școalei nu iaste, că l'au ars un foc». Atunci se gândesc la catastihul târgului în care trebuia să se fi trecut vânzarea locului școalei 3). Intr'adevăr «*după această socoteală s'au sculat jidovii de s'au cercat și la catastihul târgului ce iaste pre mâna șoltuzului. Și s'au aflat scriși cu adevărat cumpărătura locului într'acesta chip, cum scrie mai jos pe rându din vâliat 7178 (1670) Iunie 14, în zilele lui Ion Duca voevod, Domnul țării Moldovei și atunci au*

1) Vasile Radu, *Voyage du patriarche Macarie d'Antioche* în «*Patrologia orientalis*», editée par R. Graffin et F. Nan, Paris 1930, fas. I, p. 198—199.

2) Uricar, XXIII, p. c. II.

3) Biblioteca Institutului de istoria vechiului drept românesc, Iași. copia acestui document mi-a fost pusă la îndemână de către d-l prof. Șt. Berchet, căruia îi aduc și aici mulțumirile mele.

fost șoltuzul Nicoară cu 12 părgari, venit-au Marco feciorul lui Lazăr săvăriul și au vândut o casă gata cu loc cu tot, cătu-i ține ograda și înaintea vraniții (?) iaste loc cât să întoarce un car și locul giământate de uliță până unde să face pod în ulița chervăsăriei și acesta loc l-au vândut Marco unui jidov anume Manail, cumnatul lui Moiseiu doftorului, și lui Izrail și lui Marco și lui Avram și a toți jidovii, cari au fost atunce lăcuitori în târgu în Iași. Deci dovedindu-se într'acesta chip scris cu bună adevărînță sub peciatea târgului».

Vedem deci că deși se pierduse un act, totuși cercetându-se în arhiva târgului, care se reducea la un simplu catastih, s'a găsit trecut actul de vânzare făcut la 7178 (1670) Iunie 14 și luând de acolo adevărînță, cum că într'adevăr atunci s'a făcut acea vânzare, au prezentat-o la divan și cu acest document au câștigat procesul. Domnul spune: «decu m'am milostivit și le-am întărit jidovilor de Iași ca să aibă aș ține locul școalei și cu ulița până în podul Chervăsăriei precum s'au aflat scris la catastivul târgului.

Breslele deasemenea aveau un catastih, în care treceau în primul rând ponturile breslei și lista de donatori către biserica de care aparținea breasla.

Visteria este instituția căreia nu i se poate contesta că a avut o arhivă—adică unele condici—în care să fie trecute zi de zi veniturile și cheltuelile.

* * *

Odată cu începuturile de organizări ale instanțelor de judecată în secolul al XVIII-lea, arhivelor li se dă mai multă importanță.

Condici. C. Mavrocordat la 1741 hotărăște ca toți ispravnicii să aibă câte o condică, în care să treacă orice hârtie dată la persoane particulare, fie cărți de judecată sau ordine administrative. Această condică în fiecare lună urma să fie trimisă la divanul domnesc, iar ispravnicii erau obligați să-și oprească copie de pe ea.

Divanul deasemenea ținea o condică în care erau trecute toate hotărârile fie judecătorești sau administrative.

Cancelaria domnească avea o condică în care erau trecute toate poruncile domnești către dregători și hrisoavele.

Boerii judecători erau obligați să-și treacă hotărârile într'un protocol ¹⁾.

În timpul ocupației rusești 1769—1774 se organizase o arhivă pentru toate instanțele, care a fost însă ridicată odată cu plecarea Rușilor. Un studiu amănunțit asupra ei ne-ar fi de mare folos. d-l L. T. Boga ne aduce prețioasa informație că în arhiva Ministerului de Justiție din Moscova se păstrau până înainte de război circa 10.000 dosare referitoare la administrarea principatelor din anii 1769—1774 ²⁾.

La 1776 Grigore Alex. Ghica hotărăște ca ispravnicii să țină la cancelarea isprăvnicii două condici: în una din ele erau obligați să treacă toate pricinile «ce vor căuta și vor judeca», iar în alta «toate rânduile ce să vor face din poruncă după starea și puțința fieștecărui sat cu velet și lună» ³⁾.

La 1794 vedem pe ispravnici obligați să țină trei condici, în care să fie trecute «hotărârile și rânduile ce vor face» în ținutul lot ⁴⁾.

În ceiace privește arhivele instanțelor superioare, aflate în orașul de capitală, se reduceau tot la condici în care se treceau toate actele intrate sau eșite dela ele. Majoritatea documentelor din acest secol poartă însemnarea: «*s'au trecut la condică*» sau «*s'au trecut*». Însărcinat cu ținerea în regulă a arhivei era *condicarul*.

Din nefericire majoritatea acestor arhive au fost distruse de groaznicul foc care a mistuit Iașul în 1827.

Actele rămase în arhivele instituțiilor și salvate dela focul din 1827 au fost depuse la Arhivele Statului ⁵⁾. Astăzi se mai găsesc următoarele condici din arhivele instituțiilor din secolul XVIII:

I. *Visteria* ⁶⁾ 1) «Sama (bugetul) visteriei din vremea Măriei Sale Grigore Ioan Calimah V. V.» pe anul 1763.

2) «Sama visteriei din vremea căimăcămiei Măriei Sale Alex. Ioan Mavrocordat» pe 1784.

1) N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 226.

2) L. T. Boga, *A doua ocupație rusească a Țărilor Române*, Chișinău, 1930.

3) Uricar, XIX, 346—355; Gh. Ungureanu, *Justiția în Moldova*, p. 16.

4) Uricar IV, p. 43.

5) Multe acte aparținând arhivelor au fost luate de către acei însărcinați cu conducerea instituțiilor și astăzi descendenții lor le-au donat sau vândut. Unele din ele au ajuns pe la diferite muzee sau biblioteci, iar altele tot la Arhivele Statului, unde de drept trebuiau să fie depuse dela început.

6) Sunt depuse la Arhivele Statului, Tr. 1768 op. II 2018.

3) Sama visteriei din 1786.

II. *Divanul domnesc* ¹⁾.

1) Condică în care sunt trecute cărțile de judecăți și anaforale ale divanului pe anul 1786.

III. *Departamentul criminalicesc* ²⁾.

1) Condica de cercetare a arestanților pe anul 1789 și 1790.

2) Condica de anaforale și hrisoave penale pe 1799—1800.

* * *

Trecând în secolul al XIX-lea, odată cu noile organizări ale instanțelor administrative sau judecătorești, arhivele se înmulțesc. Pe lângă instituțiile pe care le-am văzut funcționând în secolul XVIII, se adaogă altele, ale căror arhive prezintă un material mai bogat ³⁾.

ARHIVA VISTERIEI MOLDOVEI

1. *Condici*. Din acest timp ca prin minune s'au salvat cele mai multe condici, care prezintă pentru cercetători o mare importanță. Se păstrează astăzi următoarele condici și dosare ⁴⁾:

1) Condică în care sunt trecute rânduelile rosienesti relative la fân, orz și altele necesare armatei pe 1806.

2) Condică de cheltuelile pentru lemne pe 1806.

3) Sama visteriei pe 1806—1807.

4) Sama visteriei: banii vădrăritului, a vămii și ocni și a Botoșanilor pe 1806—1807 și 1808.

5) Condica de contracturi și rândueli pe 1816.

6) Condică de eșire a hârtiilor dela visterie pe 1816 ⁵⁾.

1) *Ibid.*, condica lit. K. Nr. 372.

2) *Ibid.*, Tr. 364 op. 611, condica Nr. 1 și 2.

3) Arhiva ocărnuirei Moldovei dela 1808—1812 supt ocupația rusească se găsește la Chișinău la Arhivele Statului și alcătuiește importanta arhivă a Senatorilor. Descrierea ei a fost făcută de către Radu Rosetti în *Analcele Academiei Române*, Mem. Sec. ist., S. II, T. XXXII, 1909—1910, pp. 41—352.

4) Sunt depuse în Arhivele Statului, Iași și sunt aranjate la Tr. 166 op. 184.

5) Condiciile de intrare și ieșire din acest timp sunt importante prin faptul, că de cele mai multe ori condicarul copia în întregime hârtia venită la instanță sau eșită, spre deosebire de condiciile de intrare și ieșire de azi când se trece numai un mic rezumat sau numai adresa.

De multe ori în aceste condici, cari rămâneau pe jumătate nescrise, scriitorii din vremea aceea se îndeletniceau în orele libere cu copierea altor documente, cari nu aveau nimic comun cu menirea condicii respective.

Foarte importante sunt condicile dela Nr. 7—21, cari cuprind catagrafiile (statisticile) locuitorilor pe anul 1820 ale ținuturilor *Suceava, Neamț, Roman, Bacău, Putna, Tutova, Vaslui, Fălciu, Herța, Dorohoi, Botoșani, Hârlău, Cărligătura, Iași*, și orașul *Iași*.

În Condica 22 s'au trecut banii încasați drept taxă pentru «ciubotela» ocolașilor pe 1825 după hotărârea dela 1 Iulie.

Condica 23 cuprinde, numeric, catagrafia tuturor locuitorilor din ținuturile (județele) Moldovei.

În Condica 24 sunt trecuți săimenii și cămărași dela Fălciu.

Condica 25 cuprinde toate poruncile slobozite dela «ma-deoa ecstracteriei».

Condica 26 a «ecstracturilor» dela 1827.

Condica 27 cuprinde «tablile de bani cu tocmelile ȋfertului Sf. Gheorghe» pe 1827.

Condica 28 «Sama» pe 1827.

Condica 29, idem.

Condica 30 de hârtiile ce intră și lucrări ce să fac pe fiecare zi pe 1828.

Condica 31 de hârtiile intrate la masa ecstracteriei.

Tot din acest timp se mai găsesc din arhiva visteriei următoarele condici 1):

Sama din 1813; condicile de izvoade ale scutelnicilor pe 1821, 1823, 1824, 1827. Pe anul 1828 se păstrează 8 condici referitoare la banii cari intră în visterie, cheltuelile visteriei și o condică în care sunt trecuți banii cheltuiți cu armata rusă în trecere prin Moldova.

Pe anul 1829 sunt de asemenea 8 condici, printre care sunt acelea privitoare la trebuințele armatei rusești, la veniturile și cheltuelile visteriei; la monetele care circulau în țară; pitacuri; pe anul 1830 sunt 10 condici în care s'au trecut veniturile și cheltuelile visteriei, cheltuelile carantinelor, cheltueli relative la spitaluri, straja pământescă, lefuri; pe 1831 sunt 14 condici asemenea cuprinzând veniturile și cheltuelile visteriei, carantine, spitaluri, catagrafia târgurilor P. Neamț și Buhuș din jud. Neamț, lefurile slujitorilor, banii necesari pentru «informăluirea străjii pământești».

2. *Dosare sau dele*. Nu putem preciza dacă în arhiva vis-

1) Sunt depuse la arhivele statului Iași și aranjate la Tr. 1768 op. II 2018.

teriei au fost înainte de 1827 dosare (*dele*). Din anul 1827 se păstrează 8 dosare începute după data focului; bănuim că au fost distruse de foc acelea dinainte de 1825.

Dosarele din arhiva visteriei din anii 1827—1832 se referă în general la următoarele chestiuni: cheltueli cu arestanții; moșiile apărute de desetină; arendarea moșiilor mănăstirești; strămutări de domiciliu; vânzări de imobile; cheltueli relative la armata rusească; venituri și cheltueli ale vistieriei; chitanțe date de ocârmuirea rusească pentru diferite alimente; lefile funcționarilor; numiri și demisii din slujbe; daniile obștești ale ținuturilor; impozite și încasarea lor. Cele mai importante dintre dosare sunt acelea cari cuprind catagrafia locuitorilor din toate ținuturile din Moldova din anul 1831¹⁾.

Această statistică este făcută foarte amănunțit și comisiunile însărcinate cu facerea ei (funcționa câte o comisiune la fiecare ținut) au dovedit, că au lucrat cu multă conștiinciozitate. Sunt trecuți toți proprietarii de moșii, locuitorii birnici și nebirnici, scutelnicii, nevolnicii, văduvele, preoții, dascălii, străinii (sudii); jidovii, bejănarii, hrisovaliții, neguțitorii de pe la târguri, oamenii fără căpătâi, călugării.

ARHIVA DIVANULUI DOMNESC

1. *Condici*. Organizarea arhivei divanului domnesc din sec. al XIX rămâne aceiaș până la 1828, când pe lângă condici se adaugă dosarele cari cuprindeau actele de procedură și actele pe cari se sprijineau părțile în proces.

Condicile — cari se cunosc astăzi supt denumirea de «Condicile domnești» — cuprind cărți de judecată, hrisoave, anaforale și alte hârtii intrate și ieșite dela divan. Se păstrează astăzi următoarele condici¹⁾:

K. 325 Condica de anaforale pe 1803, 1804, 1805.

» 326 » » » » 1805—1806.

» 327 » » » » 1813, 1815, 1816.

» 329 » » » » 1819—1920.

» 330 Cărți de judecată și anaforale pe 1822—1823.

» 331 » » » » » 1821, 1823, 1824,
1825, 1826.

1) Tr. 1768 op. I 2017 și Tr. 644 op. 708.

- K. 334 «Condică domnească în care sunt trecute hrisoave din anii 1826, 1827, 1828*.
- » 345 Condica obștescului divan de raporturile trimise către deplin înputernicitul prezident pe 1828, 29, 30.
- » 371 Condica divanului de anaforale și cărți de judecată pe 1803 și 1804.
- » 373 Cărți de judecată pe 1808.
- » 376 » » » » 1814, 1815, 1816.
- » 377 Anaforale, cărți de judecată și hrisoave pe 1813, 1814, 1815 și 1816.
- » 380 Anaforale pe 1823—1824.
- » 383 Hrisoave și anaforale pe 1823, 1824 și 1825.
- » 384 Anaforale pe 1824—1825.
- » 390 » » 1825, 1826 și 1827.
- » 393 » » 1826, 1827 și 1828.
- » 404 «Feliuri de hârtii» pe 1830.
- » 405 Condica hârtiilor intrate la divan pe 1830.
- » Feliuri de hârtii pe 1830.

2. *Dosare sau dele*²⁾. În arhiva divanului domnesc nu găsim dosare decât dela anul 1828 și ele se referă la diverse pricini de judecăți. Cuprind acte de procedură, copii în întregime sau rezumate depe documentele prezentate de către părțile în litigiu și conceptul anaforalei. Anaforaua pe curat se scria în condica de anaforale și hrisovul respectiv de întărire a anaforalei de asemenea în condica de hrisoave.

Câte odată venind în discuția divanului, dacă actele prezentate de părți sunt bune — adică dacă nu sunt plastografiate — aceste documente, întrucât urma să se facă o amănunțită cercetare asupra lor, se depuneau în original la dosar.

DEPARTAMENTUL CRIMINALICESC

1. *Condici*. Această instanță de judecată are una din cele mai bogate arhive. Pe lângă condicile în cari se treceau anaforalele și hrisoavele avem și *dosarul începând cu anul 1813*. Poate să fi fost și dosare mai vechi, dar nu ni s'au păstrat.

1) Arhivele Statului Iași, condicile domnești lit. K.

2) Se găsesc la Arhivele Statului din Iași la secția «Divanul domnesc».

Din anii 1800-1832 se păstrează astăzi următoarele condici ¹⁾:

Nr. 3 Condica de ieșirea hârtiilor pe 1801; 4 de anaforale pe 1801; 5 de anaforale pe 1802; 6 de ieșirea hârtiilor pe 1803; 7 de ieșirea hârtiilor pe 1804; 8 de anaforale pe 1804; 9 de hârtiile ieșite pe 1806; 10 de anaforale pe 1806; 11 de hârtiile ieșite pe 1812; 12 de volnicii pe 1814; 13 de anaforalele pe 1816; 14 de anaforalele pe 1819; 15 de hârtiile ieșite pe 1822; 16 de tacrirurile arestanților pe 1823; 17 de anaforalele pe 1823; 18 «pentru feliuri înscrisuri făcute prin știința criminalului pe 1823»; 19 condica de cercetările urmate arestanților pe 1823; 20 de hârtiile ieșite pe 1827; 21 de anaforale pe 1828; 22 de ieșire pe 1829; 23 «condică în care se trec întocmai cărțile ce să lucrează pe 1830; 24 «condică pentru sumele de bani slobozite pe 1831; 25 de «cărți slobozite» pe 1831; 26 de chezașiile vinovaților pe 1831.

2. *Dosare*. Intrucât vinovații de pe la ținuturi erau judecați de către acest departament și ei erau aduși dela isprăvnicii cu actele de primele cercetări încheiate acolo, aceste acte de ex.: tacriruri, mărturii, izvoade de lucruri sechestrate dela «prepuși» sau «dovediți», se legau la un loc formând un dosar; și intrucât ele nu mai erau necesare vinovaților ca să le fie date înapoi ca în procesele civile, rămâneau în arhiva departamentului. Dela anul 1813 când avem primul dosar până la 1832 se mai păstrează artăzi 1373 dosare.

·DIVANUL JUDECĂTORESC

1. *Condici*. Iată a doua instanță de judecată civilă. Dela arhiva acesteia avem astăzi următoarele condici ²⁾: Condica lit. K. 379 «de cărți domnești pe la ținuturi la fețe particulare pe 1823».

K. 398 de hârtiile ieșite pe 1824; K. 333 ieșirea jalbelor pe 1827—1828; K. 335 în care sunt trecute pricini de pe la ținuturi din anul 1828; K. 385, jalbe și rezoluții pe 1826; K. 391 jalbe pe 1828; K. 395 jalbe și rezoluții pe 1829; K. 396 hârtiile intrate pe 1829; K. 397 de lucrările făcute pentru ținutul Covurlui din anul 1827, 1828, 1829; K. 400 de hârtiile intrate și a Dorohoiului pe 1819—1830; K. 401 hârtii

1) Sunt depuse la Arhivele Statului, Tr. 564 op. 611.

2) Arhivele Statului Iași, condicile lit. K.

ieșite pe 1830; K. 402, intrare pe 1827; K. 403 intrare la masa banului Chirica; K. 407, de feliuri de pricini către plenipotul și altele pe anii 1828—1829.

2. *Dosare* la această instanță avem: un dosar din 1825 și unul din 1826, apoi nu mai avem până în 1828. Desigur că aceste două au fost salvate dela focul din 1827.

LOGOFETIA CEA MARE SAU A DREPTĂȚII

După 1832 i se schimbă numele în Ministeriul Justiției. Acestei instituții nu-i intră în competență decât organizarea instanțelor judecătorești, controlul lor și canalizarea spre instanța competentă a proceselor. Înainte de 1832 avea și competența de judecată, de altfel cum avea fiecare instanță, întrucât puterea administrativă, judecătorească și executivă nu erau separate.

Ni se păstrează astăzi următoarele condici aparținând arhivei acestei instituții ¹⁾: K. 370, «condică a marei logofetii» în care sunt trecute hrisoave, cărți domnești și întărituri pe anii 1803 și 1804; K. 374 de cărți de judecăți, atentaturi și feliuri de pricini pentru bani pe anii 1806, 1807 și 1808; K. 375 de anaforale, cărți de judecată și hrisoave pe 1812, 1813 și 1814; K. 378, de cărți de judecăți, foi de zestre pe 1816, 1817 și 1818; K. 328 «condica logofetiei în care sunt trecute porunci și cărți domnești» către părcălabii de Galați pe anii 1817, 1818 și 1819; K. 331 de jalbe pe 1827; K. 381, de cărți ale logofetiei și domnești pentru ținuturile Covurlui și Putna pe 1822, 1823 și 1824; K. 382, pricinile dela ținutul Vaslui pe 1825; K. 836 cărți de stăpânire, anaforale și hrisoave pe 1822, 1832, 1824, 1825, 1826; K. 387 cărți de ale logofetiei și domnești pe 1826; K. 389, cărți de ale logofetiei și domnești pe 1825, 1826 și 1827; K. 392 cărți domnești și de ale logofetiei pe 1826, 1927 și 1828.

DEPARTAMENTUL PRICINELOR STREINE

Cu toate că acest departament funcționează încă din anul 1800 și a cărui arhivă trebuie să fi fost de o extremă importanță, din focul dela 1827 abia câteva condici și dosare

1) Arhivele Statului, condicile lit. K.

au scăpat¹⁾. Din arhiva acestui departament ni se mai păstrează:

Condici lit. K. 343 «a departamentului pricinelor streine în care sunt trecute anaforale și cărți de judecată» pe 1827, 1828 și 1829; K. 364 condică a departamentului pricinelor streine în care s'au trecut pașaporturile și ținuturile de drum pe 1827, 1828, 1829, 1830, 1831.

Dosare avem câteva începând cu anul 1824²⁾.

HĂTMÂNIA

Dosare și condici din arhiva acestei instituții nu găsim decât dela anul 1825³⁾. Aceste dosare ale hătmăniei se referă la chestiuni de poliție, de execuție a vinovaților, răvașe de drum și pașapoarte, paza graniței; tot odată dosarele hătmăniei cuprind și pricini judecate, întrucât ea avea și competență judecătorească. Dela înființarea străjii pământești are și atribuțiuni ostășești.

VORNICIA DE APROZI

Funcționează în Moldova neîntrerupt între anii 1800—1863. Din anii 1800—1832 nu găsim din arhiva ei decât dosare din anul 1824⁴⁾. Majoritatea dosarelor cuprind împliniri de bani dela diferite persoane, care fie că datorau visteriei, fie că erau condamnate de instanțele judecătorești la diferite amenzi; în afară de acestea arhiva vorniciei de aprozi ne mai oferă date referitoare la vânzările de imobile din Iași, întrucât în competența ei cădeau scoaterile la mezat.

VORNICIA OBȘTEI

A fost înființată la anul 1803 Ghenar 1 prin hrisovul lui Alexandru Moruz Vodă⁵⁾ Arhiva vorniciei obștei atât de importantă, mai ales pentru orașul Iași, a fost distrusă la 1827. Nu avem dosare decât dela 1828—1832⁶⁾. Dosarele ei cuprind

1) Arhivele Statului Iași, *Condica* lit. K. 343 fila 134. Mărturie prin care se constată că arhiva departamentului a ars la 1827.

2) *Ibid.*, lit. E. 14.

3) Arhivele Statului Iași, dos. lit. F. 29; lit. A. 19; lit. N. 51; Ș. 30.

4) *Ibid.* Tr. 1792 op. III, 2045.

5) Arhivele Statului Iași, «Documente» P. XLVIII, *Condica* Nr. 1 fila 50. Primul vornic de obște a fost Manolache Dimache. Această instituție a funcționat până la 1832, când prin Regulamentul organic s'au înființat Eforiile orașanești, care la 1864 au fost schimbate în primării.

6) Arhivele Statului Iași, lit. F. 30.

acte referitoare la cutia milelor, la pricini de clironomii (moșteniri), rânduri de epitropi copiilor minori rămași orfani, la apele orașului Iași, curățenia orașului Iași, luminarea lui, pavele, hrana (pâine, carne, etc.).

Totodată vornicia obștei fiind și o instanță de judecată a pricinelor cari cădeau în competența sa, găsim în arhiva ei și dosare de judecată.

ARHIVA MITROPOLIEI MOLDOVEI ȘI SUCEVII

Cercetând în câteva rânduri această arhivă, am constatat că deși focul dela 1827 n'a distrus'o, totuși alți factori au contribuit poate cu mai mult la distrugerea ei, și anume în primul rând neglijența aceloră în a căror atribuție cădea păstrarea ei. Din cauza aceasta arhiva a fost propriu zis aruncată într'un subsol umed și dosarele au fost puse chiar pe pământ unele peste altele. Ani de zile nimeni nu s'a interesat de soarta ei. Multe dosare și documente importante au putrezit. În afară de aceasta nefiind inventariată, fiecare umblând prin ea, a luat ce a crezut că e de mai mare preț. La timp au fost salvate documentele scoase din această arhivă de Erbiceanu și date Academiei Române; deasemenea documentele de proprietate ale Mitropoliei asupra moșiilor ei au fost depuse la Arhivele Statului din București.

Cerând într'o zi inventarele arhivei, mi s'au dat două, din care unul al dosarelor pur administrative începând cu anul 1828 și altul al *Decasteriei* începând cu anul 1827. Am crezut că Arhiva Mitropoliei nu există decât dela acești ani. Intrând în arhivă am avut mare bucurie să găsesc condici și dosare cu mult înainte de aceste date, care nu erau inventariate. Așa de exemplu, am găsit stare civilă începând cu anul 1801, statistici de preoți tot dela acea dată, peciuri de căsătorii, etc. Intrucât la Mitropolie se păstrau mai de mult actele oficiale ale divanului, am găsit și diferite hârtii și condici aparținând visteriei Moldovei, printre care câteva sămi ale visteriei din anul 1814, 1815, 1816 și 1817. Și arhiva dela 1828 — administrativă — este foarte importantă, intrucât cuprinde dosarele de corespondență cu mănăstirile și schiturile, statistici, numiri de preoți și altele cari cădeau în competența bisericească. Dosarele «Decasteriei»

începând cu anul 1827 se referă la judecăți de divorțuri zestre, copii, preoți sau alți slujitori ai altarului, căzuți în vină.

Am adus acestea la cunoștința I. P. S. S. Nicodem, mitropolit al Moldovei și Sucevii, care înțelegând ce valoare poate avea un act vechiu, mai ales prin faptul că numai datorită lor s'a câștigat vatra mănăstirei Neamțu, a luat măsuri energice de aranjare a arhivei și cât de curând, sperăm, că va putea satisface cerințele unui cercetător cât și conservarea ei.

* * *

Ocupația rusească 1828—1834 a făcut multe reforme în ceea ce privește instituțiile. Dela anul 1828—1832 instituțiile menționate până aici există; pe lângă ele s'au mai înființat și altele a căror arhive merită destulă atenție.

DIVANUL ÎMPLINITOR

Funcționează delă anul 1828—1832. Arhiva lui cuprinde dosare care se referă la ocne, velnițe, ocăritul, cotăritul, goștina, casele obștești (casa doctorilor, casa apelor, casa milelor), carvasaraua (vama), cărțile de joc, pogonăritul de tutun, căldărăritul, venitul podurilor. Avea mai multe secții (mese): secția I a *ecstracteriei*, care se ocupa cu statistica, mori și poduri; secția II, a *poștelor* care se ocupa cu poștele, corespondența, cum să se facă, expediția plicurilor, și organizarea din nou a poștelor; apoi «*masa controlniceștii otdilenii*» care s'a ocupat cu controlul asupra veniturilor și cheltuelilor visteriei și apoi «*masa casei răsurilor*». Toate aceste dosare se găsesc depuse la Arhivele Statului Iași.

COMITETUL SĂNĂTĂȚII¹⁾

Se înființează în 1828. Până la 1832 arhiva cuprinde dosare referitoare la carantine, spitaturi (lazareturi) bolnițe, droguri medicale, spițerii, ape minerale, boale, doctori, statistici asupra morților, încercări de organizare a părții medicale, controlul pasagerilor și străinilor intrați în țară, copiii hultuiți

¹⁾ Dosarele din arhiva Comitetului Sănătății se găsesc depuse la Arhivele Statului din Iași și așezate la Tr. 1434 op. 1634; Tr. 1567 op. 1797; Tr. 1757 op. 2005.

(vaccinați), femeile publice, curățenia publică, moașe, morți suspecti, proiecte de organizare a medicinei, rețete, diferite rapoarte ale medicilor de prin ținuturi.

COMISIILE CERCETĂTOARE CATAHRISURILOR

În anul 1830 funcționează așa numitele «comisii cercetătoare catahrisurilor». Sunt trei comisii formate în Moldova: Comisia I cerceta pricinile ivite în ținuturile Dorohoi, Botoșani, Suceava, Neamțu și Hârlău; Comisia II, cerceta pricinile din ținuturile Roman, Cârligătura, Eșii, Fălciul, Vaslui; Comisia III pentru ținuturile Bacău, Putna, Tecuci, Covurlui și Tutova. Dosarele din arhivele acestor Comisii se ridică la numărul de 1249 și cuprind pricini referitoare la impozite, la lucrurile date în trebuințele obștești, asupra la încasarea impozitelor; Aceste comisii fac cercetări la fața locului în fiecare sat și constată vinovățiile ispravnicilor, abuzurile săvârșite în timpul boalei ciumei.

În anii 1830—32 funcționează în Moldova «Comisiile revizuitoare», care se ocupau cu catagrafiile satelor și târgurilor. Dosarele din arhivele lor se găsesc la Arhivele Statului Iași.

ARHIVELE ISPRĂVNICIILOR

Odată cu ocupația rusească 1828—1832 s'a hotărât, ca fiecare ispravnicie să înființeze dosare de toate pricinile cari se administrău sau judecau de ispravnici. Așa că astăzi se găsesc depuse la Arhivele Statului din Iași dosarele dela toate isprăvniciiile ținuturilor din Moldova începând cu anul 1828.

OBȘTEASCA ADUNARE

Câteva dosare și condici dela Obșteasca Adunare din anii 1829—1830 și 1831 se găsesc depuse la Arhivele Statului Iași.

* * *

Noile organizări ale anului 1832 privesc în mare măsură și arhivele. În normele de organizare a fiecărei instituții se prevăd și acelea referitoare la arhive. Pentru o exemplificare redăm instrucțiunile date de către vornicul Costache Conache

— care ținea locul de mare logofăt al dreptății la 1831 — judecătoriilor, unde referindu-se la casa în care urma să fie instalată judecătoria spune la 2 Ghenarie 1832¹⁾:

« Casă de presudofie trebuie să fie cu patru odăi însă: o odăi pentru ținerea arhivei²⁾ în care să vor face câte două dulapuri supt încuitoare și cheia stătătoare în sama și răspundera condi-carului, directorul canțilerei. În aceste dulapuri au a-ș așăza toate delele și spre aceasta vor fi făcute următoarele rândueli: Unul din dulapuri va fi alcătuit în 24 ochiuri, fiește care ochiu lumina în toate părțile câte di două pol palme spre a fi încăpătoare di 2 dele alăturat în lat și cât de mai multe înalt; asupra fiește căria raclă vor fi scrisă numerile știute dela unul și până la 24. Acest dulap va fi pentru delile lucrătoare și să va ține izvod pe acelaș numeri dela 1—24, arătători de fiește care delă, în care număr de raclă să pune și pentru a să găsi delile cu ușurință și în grabă. Când să vor cere delile vor urma a ave deosebite numere a lor, care numere să vor face știut părților, pentru ca ele când vin să-ș poată cuvânta numărul. Spre pildă vine Gheorghe și Vasile cari s'au fost giudecat și spun că pricina iaste însămnată cu Nr. 29. Indată să caută în izvod și să cercetează dela acea cu Nr. 29 în care număr de raclă s'au pus, să găsește că iaste racla de drept Nr. 24, acolo să caută și să scoate îndată. Se înțelege dar că delile trebuie să aibă osăbit număr începând dela Nr. 1 înainte, cât vor fi până când sa umple dulapul. Alătore cu acest dulap a delilor lucrătoare va fi alt dulap pentru delile sfârșite. Acest dulap va fi de 16 ochiuri, de asămîne lumină în mărime și pe fiește care raclă diasupra va avea numărul dela 1—16, pe lângă care fiește care număr vor fi scrisă alătore și câte 2 slove din azbucoavnă. În acestu dulapu să vor păstra toate delile săvârșite, care să vor băga prin racle după începătoare slovă a porelei jăluitoriului; spre pildă Vasile Hornariul au avut giudecată cu Grigore Chișcopu și giudecata lor s'au sfârșit la judecătoria ținutului. Această delă se trece în racla Nr. . . unde iaste slova H, căci a jăluitarului porecla are însămnătoare slova H. Pi asămînea probă să vor înscrie și în pomenita condicuță făcută dela Nr. 1—16 cu slovele raclelor lor, pentru ca fiind trebuință de acea delă, are cu cuvânt di a să vide ce hotărâre s'au dat atunce la pricina aceia sau cu cuvânt că pă-

1) Arhivele Statului Iași, dosar litera E, 46, D 16.

2) Vedem că de arhivă se ocupă înainte chiar de sala de ședință sau cancelarie.

râtul voește a ave copie de pe hotărâre. Indată fără mai multă bătae de cap să se poată găsi în izvod și după urmare și în racla unde stă acea delă. Probele următoare vor lămuri mai pe înțeles toate câte să arată mai susu.

Dacă. casa nu va fi încăpătoare pentru înălțimea dulapurilor, poate să se facă și din două bucăți un dulap, când casa nu va erta de a-l avea întreg».

Divanul domnesc în conformitate cu regulamentul organic art. 366 avea trei secții, dintre care una secția (masa) arhivelor «unde să vor ține toate acturile publice precum: anaforale, hrisoave, hătișerituri, atingătoare de dreptățile și pronomiile Moldovei. Arhivariul în a cărui privighere să încredințează toate acturile acestea să va îngriji a le aduna din ori și ce parte se vor afla și a le ține în bună păstrare. Tot la această masă vor fi păstrate toate planurile ridicate de comisiile hotărâturii și copiiile mărturiilor hotarnice date fieștecăruia proprietar, precum să orânduește la secția obșteștei hotărâturii», iar spre sigura păstrare a acestei arhive și îndămânarea aflării acturilor va fi în Curtea Domnească o înadins cuviincioasă zidire întru îngrijorătorea pază a osăbitului Arhivist a Statului».

Această secție a Divanului, care urma să fie instalată într-o clădire aparte și pusă sub supravegherea «osebitului Arhivist a Statului», nu a funcționat în condițiunile prevăzute de art. 366, ci în Ianuarie 1832, în conformitate cu prevederile articolului 410 din Regulamentul organic, ia ființă o instituție nouă numindu-se Arhiva Statului.

Această instituție nu mai funcționează ca secția 3-a a Divanului Domnesc, nedepinzând de dânsul, ci direct de Logofeția cea mare a dreptății (mai târziu Ministerul Justiției) dela care primea ordine și instrucțiuni. Aici urmau să se depună spre conservare toate actele publice și private, precum anaforale, hrisoave, hătișerifuri «atingătoare de dreptățile și pronomiile Moldaviei»; apoi toate hotărârurile și planurile moșiilor precum și toate actele săvârșite în instanțele judecătorești, administrative sau bisericești.

De asemenea s'au ridicat spre a fi depuse tot la Arhiva Statului și actele depuse spre păstrare la Mitropolia Moldovei și care cădeau în categoria aceloră prevăzute de regulamentul redactat special pentru «Arhivistul Statului».

BIBLIOTECA ARHIVELOR STATULUI

- CONST. MOISIL, Bule de aur sigilare dela Domnii Țării-Românești și ai Moldovei. Cu 6 planșe Lei 50.—
- DR. A. VERESS, Orândueli românești vechi din Ardeal . . . » 30.—
- CONST. MOISIL, Studii de sigilografie românească. Cu 15 figuri » 50.—
- G. NICOLĂIASA, Chestiuni practice de cronologie românească » 30.—
- CONST. MOISIL, Arhivele Statului și Regulamentul Organic » 30.—
- M. POPESCU, Contribuțiuni documentare la istoria revoluției din 1821 » 30.—
- Z. PĂCLIȘANU, Documente privitoare la istoria școalelor din Blaj » 50.—
- CONST. MOISIL, Problema arhivelor românești . . . » 50.—
- IOACHIM MILOIA, Arhivele Banatului » 30.—
- REVISTA ARHIVELOR, publicațiune pentru arhivistică, cronologie, diplomatică, heraldică, genealogie, instituțiuni românești, miniaturistică, paleografie și sigilografie:
- Vol. I (Nr. 1—3, de 430 pagini și 8 planșe) . Lei 300.—
- Vol. II (Nr. 4—5, de 450 pagini și figuri în text) » 400.—
- Vol. III₁ (Nr. 6—7) Omagiu d-lui Al. Lăpădatu » 150.—

A se adresa la redacție: București VI, Str. Arhivelor 4, sau la librăria P. Suru, București I, Calea Victoriei 108.
